

A Balaton vendégforgalmának fejlődése a két világháború között

The Development of Guest Flow at Lake Balaton Between the Two World Wars

Törzsök András

Zalaegerszegi Szakképzési
Centrum, Keszthelyi Közgaz-
dasági Szakgimnáziuma
E-mail:
andrastorzso@citromail.hu

Galambos István

Nemzeti Emlékezet Bizottság,
Kutatási Osztály
E-mail:
istvan.galambos@neb.hu

Gonda Tibor

Pécsi Tudományegyetem,
Közgazdaságtudományi Kar
E-mail:
gonda.tibor@ktk.pte.hu

Csapó János

Nyitrai Konstantin Filozófus
Egyetem, Közép-európai
Tanulmányok Kara
E-mail: jcsapo@ukf.sk

Kulcsszavak:

Balaton,
fürdő turizmus,
vendégforgalom,
tartózkodási idő

Közép-Európa legnagyobb tavának, a Balatonnak a turisztikai hasznosítása a 19. század közepétől kezdődött, nagyobb lendületet 1861-ben a tó déli, 1909-ben az északi partján végigfutó vasút kiépülésével vett. Magyarországon turizmuson ekkor még kizárólag a kirándulóturizmust értették, a turizmus többi ágára az idegenforgalom kifejezést használták egészen az utóbbi évtizedekig. Az Osztrák–Magyar Monarchia, ezen belül a Magyar Királyság bővelkedett jól kiépített, fejlett szolgáltatásokat nyújtó gyógyvizes fürdőkben, ezek mellett a balatoni fürdőhelyek ekkor még nem is lehettek egyenrangú versenytársak. A Balaton vendégforgalmát a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal már akkoriban is mérte, az adatok elemzése mégsem egyszerű feladat, megfelelő módszertant alkalmazva azonban jól kimutatható a balatoni turizmus fejlődése a második világháború kitöréséig.

The touristic utilisation of the greatest lake of Central Europe, of the Lake Balaton started from the middle of the 19th century getting a greater impulse in 1861 and in 1909 when the southern and northern railway lines were established. In Hungary at this time tourism exclusively meant hiking tourism so for the other branches of tourism they used another term (foreign traffic) until the recent decades. The Austro-Hungarian Monarchy and within that the Hungarian Kingdom abounded in well-built thermal water spas with high standards of services to such an extent that parallel with them the spa resorts of Lake Balaton could not become the same level competitors at that time. The guest turnover of Lake Balaton was already measured by the Royal Hungarian Central Statistical Office, yet the analysis of the presented data is not simple, however, using an adequate methodology the development of the tourism of Lake Balaton can be well presented until the outbreak of World War II.

Keywords:

Lake Balaton,
spa tourism,
guest flow,
length of stay

Bevezetés

A trianoni békeszerződés, amely elcsatolta Magyarország területének kétharmadát, gyökeresen új helyzetet teremtett, ugyanis elszakította az országtól az összes jelentős turisztikai desztinációt, továbbá hegyi turistaközpontot és gyógyfürdőt is. Emiatt felértékelődött a Balaton, amelyet a vendégek is egyre nagyobb számban kerestek fel. „A Balaton értéke nemzetgazdasági szempontból már szinte felbecsülhetetlen.” – írta dr. Avarffy Elek 1937-ben. „A 220 km-es partvidéken a remek műutak mentén ma már több mint 3000 villa szolgálja az üdülés céljait és az egészséget, szállodák és penziók – sajnos még kevés vízvezetékekkel – üdülők és turistaházak, szociális intézmények. 35 gyógyfürdő és üdülőtelep, gyógyforrások, a Balaton iszapja, levegője, hullámozása, napsugara, sportegyesületek, sporttelepek, cserkész- és leventetáborok állanak nemzetépítés, a nemzetgazdaság és a nemzetegészségügy szolgálatában” (Avarffy 1937). A Balaton hazánk kiemelt üdülőhelyévé vált (Gertig 1985) és ez a folyamat már a 19. század második felében elkezdődött, lendületet azonban a déli vasút megépítését követően (1861) vett. Számos kisebb településnek a vasút hozott látogatókat, Siófokot a vasútvonal tette a hazai turizmus egyik központjává, ahová rövid ideig még repülőjáratok is közlekedtek. 1909-ben Tapolca végállomással elkészült a Balaton északi partján futó vasútvonal is, ettől fogva az északi part még nagyobb mértékben kapcsolódott be a turizmusba, hiszen Balatonfüred már korábban is népszerű volt (Gertig 1985).

A kutatás céljai előzményei, forrásai és módszerei

Tanulmányunkban a két világháború közötti balatoni turizmust elsősorban a vendégforgalmi adatok alapján elemeztük. Fő célunk a vendégforgalomban bekövetkezett változások és azok lehetséges okainak bemutatása. A kutatás előzményei közül ki kell emelni a korabeli szakírókat (Sümegei 1935, Gundel 1937, Avarffy 1937, Lóczy 1920, Schneider 1938, Máday 1941, Marton 1940, Bársony 1933), akik nemcsak adataikkal, hanem módszertani magyarázataikkal is segítettek kutatásunkat. Tihanyi János összefoglaló munkája (Tihanyi 1983) mellett a tanulmány elkészítésében saját írásainkra is támaszkodtunk (Törzsök 2015, Törzsök–Galambos 2012, Törzsök–Galambos 2015). A vendégforgalmi adatok elemzését a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal által közölt adatok (Statisztikai Évkönyv 1919–1941) tették lehetővé.

A balatoni turizmus fejlődése leginkább a vendégforgalmi adatok változásával követhető nyomon, így a kutatás talán legfontosabb forrásai a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal által közölt adatok. Megjegyezzük azonban, hogy ezek elemzése korántsem problémamentes. A statisztikai évkönyvek településekre bontva adták közre a vendégforgalom adatait, megtartották a korábbi nyilvántartási formát, tehát településenként közölték az állandó és az ideiglenes vendégek számát¹. Mivel a 19. században – részben a közlekedés kezdetlegessége, részben az utazási szokások miatt – a tartózkodási időt jellemzően még szezonban, hónapokban mérték, ezért az egy hétnél rövidebb ideig egy fürdőhelyen tartózkodókat „ideiglenes vendégnek” tekintették. Az utazási szokások változása – Magyarországon elsősorban a Balaton déli partján futó vasút 1861. évi kiépülésével – ugyanakkor az ideiglenes vendégek tömeges megjelenését vonta maga után, így Siófok döntően ezeknek a vendégeknek köszönhette rohamos fejlődését (Kanyar 1983).

Az említett változásokat azonban a statisztika nem minden esetben követte, így problematikus az egyes fürdőhelyek vendégforgalmának összevetése, ugyanis csak az önmagukhoz mért változás mutatható ki teljes bizonyossággal. Ha a vendégforgalom pontosan nem is állapítható meg a statisztikai közlések alapján, viszont kiszámítható, hogy az mennyinél nem lehetett kevesebb. E probléma megoldására tanulmányunkban két új mutatót vezettünk be (Törzsök–Galambos 2012), a vendégéjszakák minimális számát és a minimális tartózkodási időt. Az előbbi az állandó vendégek számának hétszerese, valamint az ideiglenes vendégek számának összege, az utóbbit a vendégéjszakák minimális számának és a vendégek számának hányadosa adja. A szocialista korszak statisztikai adatainál rendezettebb és pontosabb, településekre bontott adatok sem voltak azonban tökéletesek, ami elsősorban a fürdők hiányos és pontatlan adat szolgáltatásának a rovására írható. A pontos adatok hiánya már Lóczy Lajosnak is feltűnt 1920-ban. „Egyik helyen az egy-két napos látogatót is az állandóbb fürdővendégek közé veszik, másutt meg a hosszabb ideig ott nyaraló családok nem jelentik be

¹ A statisztikai évkönyvek korabeli módszertana szerint állandó vendégek azok, akik legalább egy hetet töltöttek el az adott fürdőhelyen, akik pedig annál kevesebb időt, de legalább egy éjszakát, azok az ideiglenes vendégek.

valamennyi tagjukat, hogy a gyógydját megtakarítsák. Keszthelyen egyáltalában nem jegyzik a „látogatók” számát. A Magyar Balneológiai Értesítő és a Balaton folyóiratban közölt adatok sem fedik egymást” (Lóczy 1920, 185. old.).

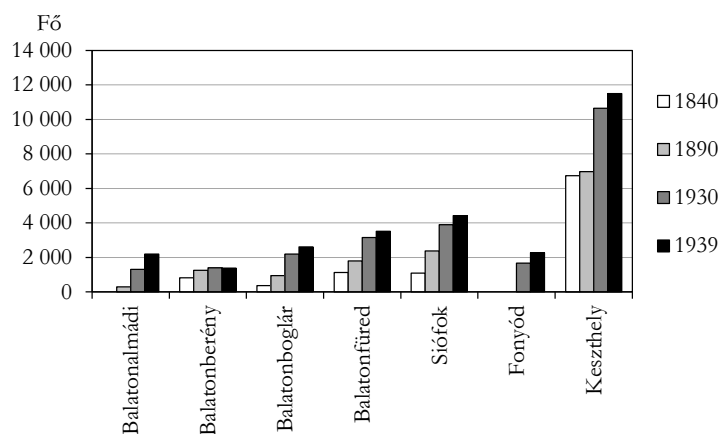
Eredmények

A Balaton-parti települések fellendülése a demográfiai változásokban is nyomon követhető, amit érdemes a vendégforgalmi adatok tükrében is elemezni. A vizsgált időszakban a Balatonnál kétségtávan Keszthely volt a legnépesebb település. A Balaton-parti fürdők versenyében azonban egyre inkább alulmaradt a vasúton jobban megközelíthető – vasúti fővonalon és a fővároshoz közelebb fekvő – Siófokkal szemben. A Balatonmellék demográfiai változásainak elemzésekor kiindulópontnak Fényes Elek 1840-ben készült statisztikáját tekintettük, melyet az 1890., az 1930. évi népszámlálások, illetve az 1939. november 18-ai összeírás adataival összevetve elemeztünk. A Balaton partján fekvő települések közül 1840 és 1939 között Keszthely, az egykori mezőváros volt a legnépesebb, miközben Siófok, Balatonfüred, Balatonboglár népessége is jelentősen gyarapodott. Balatonalmádi és Fonyód lakossága is nőtt, Balatonberényé ugyanakkor stagnált (1. ábra). A balatoni fürdőélet megindulása és fejlődése magától értetődően maga után vonta az érintett települések népességének növekedését, ami Siófok és Balatonfüred esetében a leginkább szembetűnő, ugyanakkor a legnagyobb bővülést mégis a legnépesebb gazdasági és kulturális központ, Keszthely érte el.

1. ábra

A turisztikai szempontból népszerű Balaton-parti települések népessége 1840 és 1939 között

Population of the popular touristic settlements along the Lake Balaton between 1840 and 1939

Megjegyzés: Balatonalmádinál 1840-ben, Fonyódnál 1840-ben és 1890-ben nincs adat.

Forrás: Lukács (1941) alapján saját szerkesztés.

A vasúti forgalom adatai alapján Keszthely lényegesen elmaradt a vasúti fővonalal rendelkező Tapolcától. Keszthelyen 1929-ben 226 627 utas szállt fel a vonatokra, így 2230 utas jutott száz lakosra. A Balaton északi partján futó vasúti fővonal végállomásán, Tapolcán ugyanebben az évben 281 948 utas szállt fel, száz lakosra 3996 utas jutott (Várszeghy 1930). A vonatra felszállt utasok és száz lakosra jutó számuk alapján Keszthely nem érte utol a turisztikai vonzerővel bíró Tapolcát, pedig 1929-ben 3,2-szer több vendéget fogadott, mint Siófok (Statisztikai Évkönyv, 1929).

A korabeli statisztika és a szakirodalom a balatoni fürdőhelyeket gyógyfürdőknek tekintette (Sümegei 1935), a Statisztikai Évkönyvekben ezért vendégforgalmi adataikat a „Nevezetesebb gyógyfürdők vendégforgalma” cím alatt közölték. A balatoni fürdők látogatottságának, kihasználtságának vizsgálatánál hét kiválasztott Balatonparti település – Balatonalmádi, Balatonberény, Balatonboglár, Balatonfüred, Siófok, Fonyód, Keszthely – mellett az összehasonlíthatóság érdekében célszerű volt az elemzésbe bevonni Hévíz és Budapest fürdőinek vendégforgalmát is. A budapesti fürdők adatainál 1937-ig öt fürdő – Császár fürdő, Lukács fürdő, Erzsébet fürdő, Margit fürdő és Rác fürdő (1930-tól Szent Imre fürdő) – vendégforgalmát közölte a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, amelyet 1938-tól kiegészítettek a Gellért fürdő adataival.

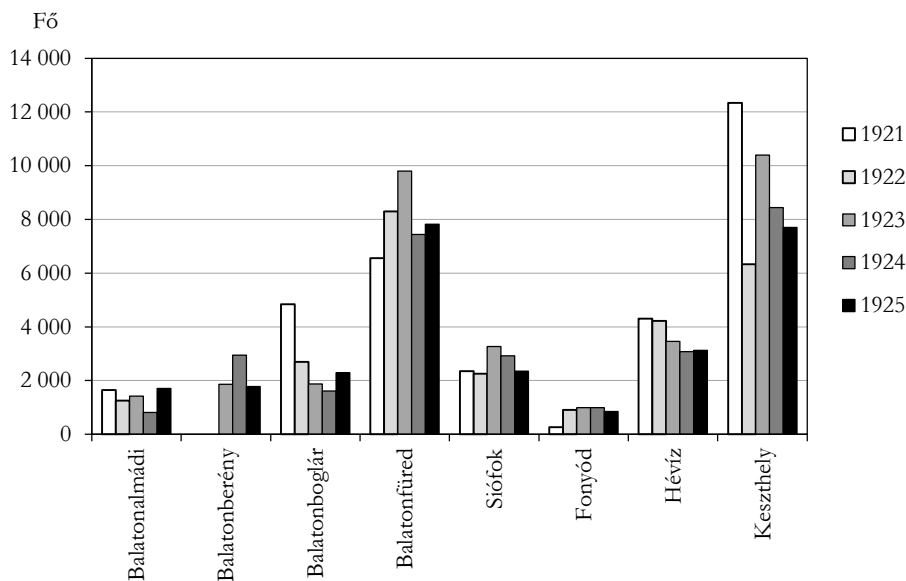
Tanulmányunkban négy, a Statisztikai Évkönyvek által közölt vendégforgalmi adatok alapján készült táblázat (1–4. táblázat), továbbá négy ábra segítségével tekintjük át és elemezzük az 1920-as évek első (2. ábra), illetve második felét (3. ábra), az 1930-as évek első öt évét (4. ábra), végül az 1936 és 1941 közötti időszakot (5. ábra). A budapesti fürdők adatait mindenütt összevontan közöltük. A vendégéjszakák számát ebben az időszakban sem tartották nyilván folyamatosan és minden településen. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal évkönyveiben egyáltalán nem közölt róluk adatokat, ebből fakadóan az átlagos tartózkodási idő sem állapítható meg. Ugyanakkor a rendelkezésre álló adatokból kiszámítható, hogy mennyinél nem lehetett kevesebb a vendégéjszakák száma és az átlagos tartózkodási idő. A vendégforgalmi statisztikára támaszkodva kísérletet tettünk a belföldi és a külföldi vendégéjszakák minimális száma, valamint a minimális tartózkodási idő meghatározására is, a korábbiakban ismertetett módszertan szerint.

Az 1921–1925 közötti időszak

Az első világháborút követően Magyarországon lassan indult meg a vendégforgalom a hazai fürdők felé (Schneider 1938). 1921-ben Keszthely adta a hazai fürdők vendégforgalmának 15, a balatoni fürdők vendégforgalmának 31%-át. A Balaton vendégforgalmából Keszthely mellett Balatonfüred és Balatonboglár részesedett jelentősen. Utóbbi településekre jutott a fürdők országos vendégforgalmának 8, illetve 6, míg a balatoni vendégforgalom 16,5, illetve 12%-a. A Balaton-part két legnagyobb települése, Keszthely és Balatonfüred 1925-ig megőrizte elsőbbségét, bár Keszthely jelentősége a többi fürdő előretörésével fokozatosan csökkent (2. ábra).

2. ábra

A népszerű balatoni fürdőhelyek és Hévíz vendégforgalma 1921 és 1925 között
 Guest turnover of the popular resorts of Lake Balaton and Hévíz between
 1921 and 1925

Megjegyzés: Balatonberénynél 1921-ben és 1922-ben nincs adat.

Forrás: 1921 és 1925 közötti statisztikai évkönyvek alapján saját szerkesztés.

Az 1920-as évek első felének balatoni turizmusát részletesebben jellemezhetjük, ha a vendégforgalmat a korabeli statisztikai kategóriák – állandó, illetve ideiglenes vendégek, továbbá belföldi, illetve külföldi vendégek – szerint is megvizsgáljuk. A vendégek száma ebben az időszakban legmagasabb a Balatonnál 1924-ben, Budapesten 1925-ben, míg a legalacsonyabb a Balatonnál 1922-ben, a fővárosnál 1923-ban volt.

Az egyes balatoni fürdőhelyek között azonban jelentősek a különbségek. Az évtized első felében 1921 nemcsak Keszthely, hanem Hévíz és Balatonboglár esetében is a legnagyobb vendégforgalmat bonyolító évnek bizonyult, míg Balatonfüred és Siófok esetében 1923, Fonyód és Balatonberény esetében 1924 volt a legjobb év.

A legtöbb állandó vendéggel – Hévizt is megelőzve – Balatonfüred rendelkezett, majd Keszthely, illetve Balatonboglár következett. Siófok és Fonyód hagyományosan sokkal több ideiglenes vendéget fogadott, mint állandót, bár a Balaton összforgalmában az évtized első felében mindvégig az állandó vendégek száma volt a meghatározó. A külföldi vendégek száma egyik balatoni településen sem volt a fővárosi fürdőkhöz mérhető, számuk leginkább Balatonfüreden és Keszthelyen volt magas. Budapest öt fürdőjének együttes vendégforgalma 1921-ben ötöde volt a Balaton

összforgalmának, 1924-ben nyolcada, a belföldi vendégek tekintetében még jelentősebb a különbség.

Siófok esetében szervezett csoportok is hozzájárulhattak a fürdőhely vendégforgalmához, ám valószínűbb, hogy 1921-ben és 1922-ben nem volt ideiglenes vendég, ugyanis a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal nem közölt róluk adatokat. Hasonló a helyzet Balatonalmádiban 1922 és 1924 között, Balatonberényben is 1921 és 1925 között. Balatonbogláron 1922 és 1925 között a vendégforgalom döntő részét az állandó vendégek adták. Érdekes, hogy a legtöbb helyen a külföldi vendégek minimális tartózkodási ideje 7 nap körüli volt. Ez részben azzal függ össze, hogy az 1920-as évek elején Magyarország Európa legolcsóbb országai közé tartozott. Amikor az összforgalom alapján a minimális tartózkodási idő alacsonyabb volt, az a belföldi vendégéjszakák nagyobb számával magyarázható.

A balatoni fürdőhelyek adatait összegezve a vendégéjszakák minimális száma növekvő tendenciát mutatott, 1924-ben kiugróan magas, 1925-ben viszont 1923-hoz képest is alacsonyabb volt a vendégéjszakák száma. 1921 és 1925 között a vendégéjszakák minimális száma – Hévízt és Keszthelyt egyaránt meghaladva – Budapesten és Balatonfüreden volt jelentős.

A balatoni fürdőhelyeken a minimális tartózkodási idő 1921 és 1925 között meghaladta a 4–4,5 és két évben – 1922-ben és 1924-ben – az 5 napot is (1. táblázat).

1. táblázat

A vendégéjszakák minimális száma és a minimális tartózkodási idő a vizsgált településeken 1921 és 1925 között

The minimum number of guest nights and the minimum length of stay in the analysed settlements between 1921 and 1925

Év	Vendégéjszakák minimális száma			Minimális tartózkodási idő		
	Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen
Balaton összesen						
1921	172 802	5 083	177 885	4,47	4,50	4,47
1922	181 487	8 635	190 122	5,37	4,27	5,31
1923	192 578	7 060	199 638	4,71	4,35	4,70
1924	253 109	6 676	259 785	5,34	4,13	5,30
1925	188 731	7 618	196 349	4,75	4,34	4,73
Balatonalmádi						
1921	10 058	40	10 098	6,13	4,00	6,12
1922	8 736	–	8 736	7,00	–	7,00
1923	9 541	413	9 954	7,00	7,00	7,00
1924	5 600	56	5 656	7,00	7,00	7,00
1925	8 415	170	8 585	5,00	6,54	5,02

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Év	Vendégéjszakák minimális száma			Minimális tartózkodási idő		
	Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen
Balatonberény ^{a)}						
1923	13 013	–	13 013	7,00	–	7,00
1924	20 615	–	20 615	7,00	–	7,00
1925	12 201	259	12 460	7,00	7,00	7,00
Balatonboglár						
1921	20 606	–	20 606	4,26	–	4,26
1922	13 132	526	13 658	5,02	6,41	5,07
1923	11 626	482	12 108	6,47	6,51	6,47
1924	8 715	105	8 820	5,47	7,00	5,49
1925	13 803	308	14 111	6,16	7,00	6,18
Balatonfüred						
1921	30 488	760	31 248	4,79	4,13	4,77
1922	38 012	3 646	41 658	5,29	3,29	5,02
1923	50 813	2 533	53 346	5,47	5,02	5,44
1924	34 810	1 974	36 784	4,93	5,14	4,95
1925	35 865	2 615	38 480	4,88	5,53	4,92
Siófok						
1921	15 624	812	16 436	7,00	7,00	7,00
1922	13 300	2 520	15 820	7,00	7,00	7,00
1923	6 000	317	6 317	1,91	2,66	1,94
1924	4 802	308	5 110	1,72	2,52	1,75
1925	5 350	280	5 630	2,38	2,64	2,39
Fonyód						
1921	800	616	1 416	4,55	7,00	5,36
1922	2 876	39	2 915	3,21	2,60	3,20
1923	2 966	58	3 024	3,10	1,71	3,05
1924	5 085	196	5 281	5,25	7,00	5,30
1925	5 367	29	5 396	6,37	2,64	6,32
Keszthely						
1921	31 050	1 659	32 709	2,63	3,09	2,65
1922	16 837	1 055	17 892	2,80	3,27	2,82
1923	25 308	1 893	27 201	2,59	3,02	2,62
1924	18 424	1 788	20 212	2,39	2,46	2,39
1925	18 024	1 968	19 992	2,59	2,71	2,60

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Év	Vendégéjszakák minimális száma			Minimális tartózkodási idő		
	Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen
Hévíz						
1921	26 564	126	26 690	6,20	7,00	6,20
1922	26 246	504	26 750	6,33	7,00	6,34
1923	22 357	651	23 008	6,64	7,00	6,65
1924	18 848	536	19 384	6,28	6,70	6,29
1925	19 604	416	20 020	6,39	6,71	6,40
Budapest						
1921	35 892	8 265	44 157	5,93	4,07	5,46
1922	29 879	6 632	36 511	5,67	3,72	5,17
1923	22 657	6 126	28 783	5,44	5,32	5,41
1924	29 366	4 123	33 489	5,17	4,40	5,06
1925	36 379	9 053	45 432	5,05	4,03	4,81

a) Balatonberénynél 1921-ben és 1922-ben nincs adat.

Forrás: 1921 és 1925 közötti statisztikai évkönyvek alapján saját szerkesztés.

A minimális tartózkodási időben érdekes különbségeket figyelhetünk meg az egyes fürdőhelyek között. Siófokon 1921-ben és 1922-ben – a korábbi, már a századfordulótól megfigyelhető tendenciákkal szemben – 7, míg Keszthelyen 3 nap körüli volt a minimális tartózkodási idő. Siófok korábban az ideiglenes vendégek jelentős számának köszönhetette vendégforgalmának döntő részét, míg Keszthely vendégforgalmának alapját az állandó vendégek adták.

A 6 napot is meghaladó minimális tartózkodási idő a meleg gyógyvizű Hévíz esetében nem meglepő, bár érdekes, hogy magasabb az 5 gyógyfürdővel és számos látnivalóval, attrakcióval rendelkező Budapestnél.

Az 1926–1930 közötti időszak

Az 1920-as évek második felében már fellendülés figyelhető meg a vendégforgalomban (3. ábra). Keszthely és Balatonfüred elsőbbsége az évtized végéig megmaradt, ám Siófok, Balatonalmádi és Balatonberény forgalma a korábbi időszakhoz képest jelentősen bővült; 1930-ban figyelemreméltó Siófok ugrásszerű növekedése. A belföldi és a külföldi látogatók számának jelentős gyarapodásával 1926 és 1930 között megerősödött a turizmus.

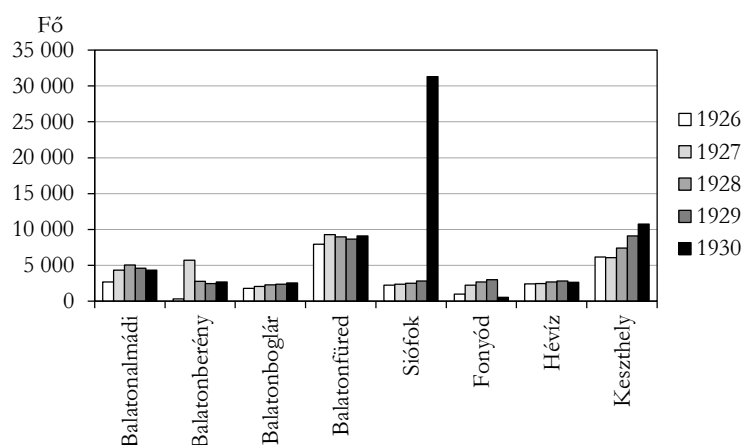
A részletesebb adatokat vizsgálva (Statisztikai Évkönyv 1926–1930) megfigyelhető a Balaton vendégforgalmának növekedése, 5 év alatt 2,2-szeres, Siófoknál 14-szeres növekedés történt. 1926 és 1930 között minden balatoni fürdőhely vendégforgalma emelkedett, a külföldi vendégek száma Balatonfüreden, Siófokon és Keszthelyen volt jelentős. Balatonberény és Balatonfüred számára az 1927-es, Bala-

tonalmádinak az 1928-as, Fonyódnak, illetve Hévíznek az 1929-es, Keszthelynek, Balatonboglárnak és Siófoknak az 1930-as szezon volt a legjobb.

3. ábra

A népszerű balatoni fürdőhelyek és Hévíz vendégforgalma 1926 és 1930 között

Guest turnover of the popular resorts of Lake Balaton and Hévíz between 1926 and 1930

Forrás: 1926 és 1930 közötti statisztikai évkönyvek alapján saját szerkesztés.

Az 1920-as évek második felében a vendégéjszakák minimális száma folyamatosan – kisebb visszaesésekkel – nőtt, mind a balatoni fürdőhelyeken, mind Hévízen és Budapesten. Ez a mutató Keszthelyen 1930-ban 1926-hoz képest a kétszeresére nőtt, és kezdte megközelíteni a rekordnak számító 1921-es szezon eredményeit (2. táblázat).

2. táblázat

A vendégéjszakák minimális száma és a minimális tartózkodási idő a vizsgált településeken 1926 és 1930 között

The minimum number of guest nights and the minimum length of stay in the analysed settlements between 1926 and 1930

Év	Vendégéjszakák minimális száma			Minimális tartózkodási idő		
	Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen
Balaton összesen						
1926	194 265	7 634	201 899	4,93	4,54	4,91
1927	236 515	10 555	247 070	4,55	4,08	4,53
1928	257 082	9 126	266 208	4,59	3,99	4,57
1929	235 324	11 858	247 182	4,37	3,81	4,34
1930	342 908	14 782	357 690	3,88	3,73	3,87

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Év	Vendégéjszakák minimális száma			Minimális tartózkodási idő		
	Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen
Balatonalmádi						
1926	7 704	142	7 846	2,90	6,45	2,93
1927	11 688	200	11 888	2,71	6,25	2,73
1928	13 016	246	13 262	2,59	5,86	2,62
1929	11 675	216	11 891	2,55	6,00	2,58
1930	11 545	249	11 794	2,68	5,53	2,71
Balatonberény						
1926	2 205	105	2 310	7,00	7,00	7,00
1927	17 850	820	18 670	3,22	5,13	3,27
1928	6 916	35	6 951	2,49	7,00	2,50
1929	10 200	252	10 452	4,25	4,20	4,25
1930	17 048	154	17 202	6,41	5,50	6,40
Balatonboglár						
1926	10 987	231	11 218	6,27	7,00	6,28
1927	13 217	357	13 574	6,60	7,00	6,61
1928	13 522	337	13 859	6,05	6,13	6,05
1929	14 889	308	15 197	6,40	6,16	6,40
1930	14 833	681	15 514	6,10	5,82	6,09
Balatonfüred						
1926	36 165	2 970	39 135	4,91	5,10	4,92
1927	40 859	3 928	44 787	4,84	4,56	4,81
1928	41 028	3 436	44 464	5,07	3,99	4,96
1929	38 634	4 004	42 638	5,07	3,89	4,93
1930	44 164	2 685	46 849	5,30	3,54	5,15
Siófok						
1926	5 118	266	5 384	2,38	3,09	2,40
1927	4 573	582	5 155	2,09	3,13	2,17
1928	4 272	515	4 787	1,89	2,27	1,92
1929	4 925	755	5 680	1,96	2,43	2,02
1930	64 328	4 961	69 289	2,13	4,73	2,21
Fonyód						
1926	5 590	50	5 640	5,73	3,57	5,70
1927	8 067	60	8 127	3,64	3,33	3,64
1928	13 650	180	13 830	5,17	3,00	5,12
1929	7 630	80	7 710	2,56	2,50	2,56
1930	2 643	30	2 673	4,76	2,50	4,71

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Év	Vendégéjszakák minimális száma			Minimális tartózkodási idő		
	Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen
Keszthely						
1926	13 502	1 489	14 991	2,41	2,69	2,44
1927	13 408	1 524	14 932	2,50	2,10	2,45
1928	18 199	1 202	19 401	2,63	2,43	2,62
1929	25 816	1 847	27 663	3,10	2,47	3,04
1930	28 265	2 542	30 807	2,93	2,27	2,86
Hévíz						
1926	15 898	180	16 078	6,71	6,00	6,70
1927	15 839	319	16 158	6,57	6,51	6,57
1928	17 508	253	17 761	6,62	6,84	6,62
1929	17 858	82	17 940	6,40	5,13	6,39
1930	15 291	522	15 813	6,09	4,35	6,01
Budapest						
1926	26 339	5 482	31 821	4,58	5,03	4,65
1927	23 475	5 733	29 208	4,73	5,77	4,90
1928	26 892	5 666	32 558	4,54	4,81	4,59
1929	23 897	6 309	30 206	4,86	4,88	4,87
1930	46 715	5 873	52 588	5,26	5,30	5,27

Forrás: 1926 és 1930 közötti statisztikai évkönyvek alapján saját szerkesztés.

A minimális tartózkodási idő ezzel szemben az előző időszakhoz képest – Hévíz, Balatonboglár, Balatonfüred és Budapest kivételével – csökkent, különösen Keszthelyen. A kisebb településeknél, mint Balatonberény, a minimális tartózkodási idő magas volt, amit az állandó vendégek nagy száma is magyaráz (Statisztikai Évkönyv 1926–1930). Siófokon a minimális tartózkodási idő az 1920-as évek első feléhez képest jelentősen csökkent, ismét a világháború előtti tendenciákat mutatva. Hévízen – ahova nemcsak üdülni vagy szórakozni, hanem gyógyulni is jártak a vendégek – viszont a minimális tartózkodási idő változatlan maradt. A minimális tartózkodási idő rövidülése a fürdőhelyeken – és változatlan mértéke Hévízen – valószínűleg az utazási szokások változására is utalhat, ami már a 20. század elején is megfigyelhető volt a balatoni fürdőhelyeken. A háborút követő gazdasági nehézségek ugyanakkor nem tették lehetővé az ágazat olyan mértékű kibontakozását, amely annak idején Nyugat-Európa országaiban megfigyelhető volt. Emiatt az 1920-as évek vendégforgalmi adatait érdemes összevetni a későbbi időszak adataival is.

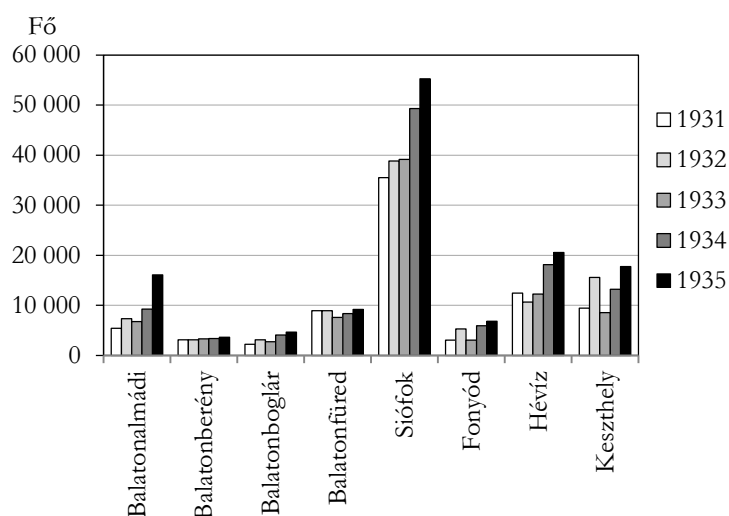
Az 1931–1935 közötti időszak

Az 1930-as évek a vendégforgalom újabb jelentős növekedését eredményezték. Siófok tovább növelte előnyét, a vizsgált fürdőhelyek közül Hévíz Keszthellyel vetélke-

dett a második helyért, még hozzá oly sikeresen, hogy Keszthely csak 1932-ben tudta megelőzni (4. ábra).

4. ábra

A népszerű balatoni fürdőhelyek és Hévíz vendégforgalma 1931 és 1935 között
Guest turnover of the popular resorts of Lake Balaton and Hévíz between 1931 and 1935

Forrás: 1931 és 1935 közötti statisztikai évkönyvek alapján saját szerkesztés.

3. táblázat

A vendégéjszakák minimális száma és a minimális tartózkodási idő a vizsgált településeken 1931 és 1935 között

The minimum number of guest nights and the minimum length of stay in the analysed settlements between 1931 and 1935

Év	Vendégéjszakák minimális száma			Minimális tartózkodási idő		
	Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen
	Balaton összesen					
1931	364 265	18 514	382 779	3,93	4,18	3,94
1932	428 072	24 937	453 009	3,95	4,41	3,97
1933	389 989	35 687	425 676	4,10	3,59	4,05
1934	434 081	61 510	495 591	3,82	3,84	3,82
1935	506 238	83 527	589 765	3,76	3,60	3,73

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Év	Vendégéjszakák minimális száma			Minimális tartózkodási idő		
	Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen
Balatonalmádi						
1931	27 866	1 521	29 387	5,35	6,95	5,41
1932	33 259	2 054	35 313	4,75	6,67	4,83
1933	29 286	4 001	33 287	4,74	6,96	4,93
1934	36 848	6 926	43 774	4,50	6,51	4,73
1935	44 350	10 519	54 869	3,45	3,27	3,42
Balatonberény						
1931	19 293	175	19 468	6,32	4,73	6,30
1932	19 276	151	19 427	6,24	6,04	6,24
1933	21 338	98	21 436	6,51	7,00	6,51
1934	21 227	217	21 444	6,40	7,00	6,41
1935	14 140	1 135	15 275	4,39	2,95	4,24
Balatonboglár						
1931	14 193	298	14 491	6,54	5,73	6,52
1932	18 797	868	19 665	6,31	5,64	6,27
1933	15 875	1 111	16 986	6,38	4,73	6,24
1934	24 122	2 116	26 238	6,47	5,72	6,40
1935	24 970	5 037	30 007	6,53	6,38	6,50
Balatonfüred						
1931	43 023	2 233	45 256	5,26	3,10	5,08
1932	43 996	1 718	45 714	5,24	3,28	5,12
1933	35 892	1 138	37 030	5,01	2,72	4,89
1934	40 290	1 239	41 529	5,24	1,90	4,98
1935	42 730	2 610	45 340	5,22	2,64	4,94
Siófok						
1931	71 976	5 620	77 596	2,10	4,71	2,19
1932	76 624	10 756	87 380	2,08	5,42	2,25
1933	77 264	18 932	96 196	2,35	3,02	2,46
1934	92 939	25 882	118 821	2,26	3,14	2,41
1935	98 708	33 989	132 697	2,21	3,19	2,40
Fonyód						
1931	7 649	96	7 745	2,56	3,20	2,57
1932	11 532	260	11 792	2,19	5,20	2,22
1933	16 180	787	16 967	5,62	5,21	5,60
1934	25 430	1 650	27 080	4,52	6,11	4,59
1935	36 900	2 201	39 101	5,97	3,60	5,75

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Év	Vendégéjszakák minimális száma			Minimális tartózkodási idő		
	Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen
Keszthely						
1931	24 952	2 168	27 120	2,95	2,25	2,88
1932	53 274	4 236	57 510	3,76	3,00	3,70
1933	13 197	2 685	15 882	1,69	3,71	1,86
1934	20 495	9 849	30 344	1,87	4,41	2,30
1935	28 964	14 416	43 380	2,02	4,23	2,45
Hévíz						
1931	59 182	1 841	61 023	4,87	6,04	4,90
1932	52 887	1 688	54 575	5,10	5,94	5,12
1933	47 134	3 466	50 600	4,15	3,99	4,14
1934	76 022	4 356	80 378	4,44	4,37	4,44
1935	75 033	8 740	83 773	4,19	3,34	4,08
Budapest						
1931	20 594	5 935	26 529	4,39	4,87	4,49
1932	13 270	5 156	18 426	3,89	5,50	4,24
1933	29 039	6 306	35 345	1,52	5,47	1,74
1934	25 608	14 034	39 642	4,43	5,53	4,76
1935	24 452	16 347	40 799	4,79	3,55	4,20

Forrás: 1931 és 1935 közötti statisztikai évkönyvek alapján saját szerkesztés.

Az 1930-as évek első felében a Balaton és Siófok vendégforgalma is az 1,7 szere-
sére nőtt (Statisztikai Évkönyv 1930–1935). Megállapítjuk, hogy Siófok egyedül több
vendéget fogadott 1935-ben, mint amennyi a Balaton összforgalma volt 1926-ban.
Keszthely ugyanott volt a vizsgált települések között (az első háromban) a vendégek
száma, illetve a vendégéjszakák minimális száma (3. táblázat) alapján az 1930-as évek
második felében is, ám Siófoktól jelentősen lemaradt.

A vendégéjszakák minimális száma a vizsgált időszakban jelentősen nőtt. Siófok
e mutató alapján már maga mögé utasította Balatonfüredet, és 1934-ben, illetve
1935-ben ért el kiemelkedő eredményt. Budapest fürdői együttesen a vendégéjsza-
kák minimális számát tekintve Keszthellyel versenyeztek még csak nem is a második
– amely Hévíz volt –, vagy harmadik – amely Balatonfüred volt –, hanem a ne-
gyedik helyért. Budapest fürdői a vendégéjszakák számát tekintve a balatoni fürdők
forgalmának 12,9%-át érték el 1924-ben, 1935-ben 6,9%-át. A vendégéjszakák szá-
mának növekedése, a balatoni fürdők előretörése – különösen a főváros fürdőihez
képest – még akkor is vitathatatlan, ha számolunk a statisztikai adatközlések pontat-
lanságával vagy a tanulmányban alkalmazott számítási módszer esetleges fogyatékos-
ságaival. A balatoni turizmus 1931 és 1935 között egyértelműen tömegszerűvé vált,
mindenekelőtt a felerősödő és a szakemberek által is támogatott (Bársony 1933)

belföldi turizmusnak köszönhetően, amely részben az európai politikai helyzettel is összefüggésbe hozható. A tömegturizmus, amit „szociális vagy népi” idegenforgalomnak is hívtak (Máday 1941), nem feltétlenül számított negatív fogalomnak, sőt gyakran nagy jelentőséget is tulajdonítottak neki (Marton 1940).

Az 1930-as évek első felében a minimális tartózkodási idő átlagosan tovább csökkent a balatoni fürdőhelyeken, bár Balatonberényben és Balatonbogláron nőtt. Hévízen és Budapesten ugyanakkor a minimális tartózkodási idő mérséklődött, míg Keszthelyen továbbra is alacsony maradt ebben az időszakban.

Az 1936–1941 közötti időszak

A vizsgált időszak hazai turizmusát néhány történelmi esemény – az Anschluss, azaz Ausztria önállóságának megszűnése és Németországba olvadása; az 1938 őszi és 1940 nyári első és második bécsi döntés; valamint 1939. március 15-én a Magyar Királyi Honvédség kárpátaljai bevonulása – alapvetően befolyásolta. Az első világháborúban elszakított területek egy részének visszacsatolása jelentősen megnövelte az ország turisztikai kapacitását. Az ország ismét rendelkezett a turizmus szempontjából meghatározó magashegységekkel, és nőtt a fürdőhelyek száma is.

1939. szeptember 1-jén kitört a második világháború. Az országba érkező külföldiek száma csökkent, ugyanakkor tovább emelkedett a német orientáció. 1943-ban már az erősen visszaeső nemzetközi turizmusnak az 54%-át a német beutazók adták (Tihanyi 1983). 1936 és 1941 között Siófok megőrizte a balatoni vendégforgalom tekintetében vezető szerepét (5. ábra), és fölénye olyan jelentős volt, hogy a többi fürdőhely meg sem közelítette a vendégforgalmát.

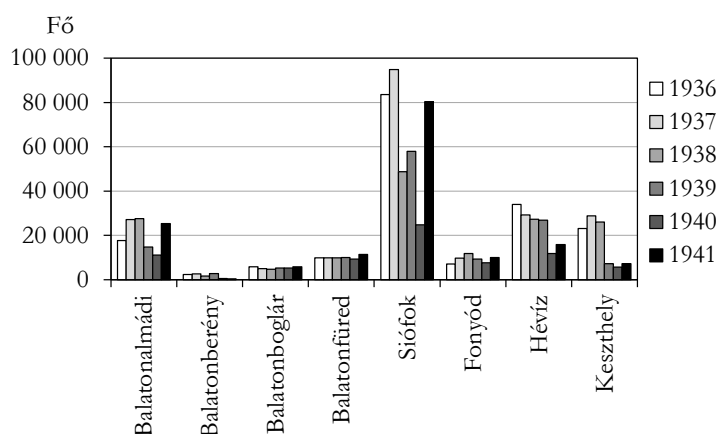
A második helyen a vendégforgalom alapján 1936 és 1939 között Hévíz állt. Az 1930-as évek második felében Balatonalmádi minden évben megelőzte Balatonfüredet, melynek vendégszámát 1937-ben Fonyód is csaknem elérte, 1938-ban meg is haladta. Keszthelynek 1937-ig sikerült tartania a harmadik helyét a vendégszám tekintetében, 1938-ban viszont már Balatonalmádi megelőzte. 1938-tól Keszthely vendégforgalmában igen jelentős visszaesés történt, arányaiban nagyobb, mint Siófokéban.

A balatoni fürdők forgalmában is érezhető volt a politikai események hatása. A vendégforgalom ugyan tovább nőtt, ám 1938 után jelentős visszaesés következett be (Statisztikai Évkönyv 1939–1941). A külföldi vendégek számának csökkenése már az Anschlusst követően elindult, a világháború kitörése után pedig mélypontra zuhant. A belföldi vendégek számának mérséklődése valószínűleg a Magyar Királyi Honvédség három (1938, 1939, 1940) részleges mozgósításának a következménye. Az 1940. évi különösen szerény belföldi vendégszám a román–magyar konfliktus idején történt mozgósítással is magyarázható, amikor több korosztályt egész nyáron át fegyverben tartott a magyar hadvezetés, még az aratásra sem engedve haza a katonákat. A vendégéjszakák minimális számának alakulása ugyanakkor ezzel ellentétes tendenciát mutatott (4. táblázat).

5. ábra

A népszerű balatoni fürdőhelyek és Hévíz vendégforgalma 1936 és 1941 között

Guest turnover of the popular resorts of Lake Balaton and Hévíz
between 1936 and 1941

Forrás: 1936 és 1941 közötti statisztikai évkönyvek alapján saját szerkesztés.

4. táblázat

A vendégéjszakák minimális száma és a minimális tartózkodási idő a vizsgált településeken 1936 és 1941 között

The minimum number of guest nights and the minimum length of stay
in the analysed settlements between 1936 and 1941

Év	Vendégéjszakák minimális száma			Minimális tartózkodási idő		
	Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen
Balaton összesen						
1936	639 007	94 938	733 945	3,66	3,02	3,56
1937	657 486	101 260	758 746	3,20	3,01	3,17
1938	666 419	59 952	726 371	3,67	2,62	3,55
1939	699 984	29 014	728 998	3,92	3,96	3,92
1940	652 790	24 364	677 154	4,98	5,90	5,01
1941	782 639	5 532	788 171	3,63	2,94	3,62
Balatonalmádi						
1936	43 947	14 979	58 926	3,37	3,28	3,35
1937	59 677	9 600	69 277	2,41	4,00	2,55
1938	60 889	6 155	67 044	2,35	3,82	2,43
1939	46 357	2 629	48 986	3,25	4,81	3,31
1940	39 450	576	40 026	3,60	3,43	3,60
1941	68 764	506	69 270	2,72	5,16	2,73

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Év	Vendégéjszakák minimális száma			Minimális tartózkodási idő		
	Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen
Balatonberény						
1936	13 258	871	14 129	5,88	6,01	5,89
1937	13 581	1 197	14 778	5,64	5,78	5,65
1938	8 261	210	8 471	5,06	4,38	5,05
1939	14 407	305	14 712	5,47	3,96	5,42
1940	587	–	587	1,00	–	1,00
1941	445	–	445	1,00	–	1,00
Balatonboglár						
1936	30 365	4 060	34 425	5,89	5,95	5,89
1937	26 134	4 374	30 508	6,09	5,93	6,07
1938	27 159	1 197	28 356	5,98	5,47	5,96
1939	31 824	777	32 601	6,30	3,12	6,15
1940	33 868	229	34 097	6,47	5,33	6,46
1941	36 542	98	36 640	6,30	7,00	6,30
Balatonfüred						
1936	45 020	4 108	49 128	5,16	3,45	4,95
1937	45 171	4 098	49 269	5,15	3,84	5,01
1938	47 270	2 148	49 418	5,07	3,73	4,99
1939	51 247	739	51 986	5,27	2,67	5,20
1940	48 137	111	48 248	5,22	2,18	5,20
1941	59 981	211	60 192	5,30	3,15	5,29
Siófok						
1936	135 818	30 298	166 116	1,84	3,11	1,99
1937	144 061	35 714	179 775	1,74	2,98	1,90
1938	79 900	12 756	92 656	1,75	4,10	1,90
1939	97 002	5 666	102 668	1,71	4,53	1,77
1940	90 508	499	91 007	3,67	5,14	3,67
1941	132 307	1 317	133 624	1,67	1,37	1,66
Fonyód						
1936	44 604	1 992	46 596	6,64	6,38	6,63
1937	49 033	2 972	52 005	5,33	4,99	5,31
1938	56 667	1 821	58 488	4,91	6,01	4,94
1939	57 527	1 676	59 203	6,34	5,78	6,32
1940	46 346	1 229	47 575	6,28	5,72	6,27
1941	66 741	545	67 286	6,73	5,40	6,72

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Év	Vendégéjszakák minimális száma			Minimális tartózkodási idő		
	Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen
Keszthely						
1936	27 446	17 273	44 719	2,21	1,61	1,93
1937	43 177	21 608	64 785	2,57	1,79	2,25
1938	36 806	16 247	53 053	2,79	1,26	2,04
1939	20 055	1 936	21 991	3,27	1,79	3,05
1940	17 576	359	17 935	3,14	6,08	3,17
1941	22 105	224	22 329	3,05	7,00	3,07
Hévíz						
1936	101 875	14 006	115 881	3,31	4,39	3,41
1937	92 018	14 068	106 086	3,60	3,78	3,62
1938	98 736	5 371	104 107	3,91	2,62	3,81
1939	105 568	3 873	109 441	4,03	6,06	4,07
1940	77 497	966	78 463	6,66	6,71	6,66
1941	98 296	562	98 858	6,25	6,39	6,25
Budapest						
1936	24 025	21 128	45 153	4,81	3,74	4,24
1937	26 617	31 372	57 989	5,12	3,76	4,28
1938	38 222	47 705	85 927	4,35	3,62	3,91
1939	48 408	33 134	81 542	4,21	3,28	3,77
1940	67 357	41 733	109 090	5,96	6,34	6,10
1941	92 149	48 994	141 143	5,36	6,13	5,61

Forrás: 1936 és 1941 közötti statisztikai évkönyvek alapján saját szerkesztés.

A balatoni vendégéjszakák minimális számában – a csökkenő vendégszám ellenére – nem visszaesés, hanem jelentős növekedés figyelhető meg még 1939–1941-ben is. A külföldi vendégéjszakák minimális száma az előző évhez képest 1939-ben a felére, majd 1941-ben csaknem a korszakban a legalacsonyabb, 1921. évi szintre esett vissza. A külföldi vendégéjszakák minimális száma Keszthelyen 1939-től, Siófokon 1940-től a töredékére zuhant. A külföldi vendégek elmaradása és a vendégéjszakák minimális számának növekedése közötti ellentmondás azonban látszólagos. A balatoni fürdők vendégeinek száma ugyan összességében csökkent (Statisztikai Évkönyv 1939–1941), ám a belföldi állandó vendégeké nőtt, miközben a külföldi vendégeké 1939-ben zuhant a korábbi 16 755-ről 3723-ra. A külföldiek elmaradását csak részben magyarázhatja a fokozódó háborús veszély, hiszen 1938-tól Európában a közvélemény már számos eszkalálódással fenyegető válságot élt át, a müncheni válságtól, a maradék Csehszlovákia szétzúzásán keresztül az éppen zajló danzigi kérdésig, a háború tényleges kirobbanása pedig az 1939. évi balatoni szezont követően történt.

A külföldiek elmaradásának azonban egy másik, ugyancsak kézenfekvő – bár további kutatásokkal igazolandó – oka lehetett, nevezetesen az, hogy a külföldiek nagy számban belföldiekké váltak. Bársony Oszkár már 1933-ban az elszakított területek magyarságában látta a hazai turizmus egyik legjelentősebb tartalékát, akik szívesen keresték fel az anyaország fürdőit (Bársony 1933). Az 1938-ban, 1939-ben, majd 1940-ben bekövetkezett határmódosítással magyarok százezrei váltak ismét magyar állampolgárrá, a statisztikusok számára tehát belföldi vendégekké.

Következtetések

A két világháború közötti időszakban a trianoni békeszerződés következtében Magyarország elvesztette legtöbb turisztikai desztinációját, amelyek közül leginkább a fürdők és a magashegységek jelentettek érzékeny veszteséget. A balatoni fürdők ennek következtében felértékelődtek, bár kapacitásukat és szolgáltatási színvonalukat tekintve kezdetben még csak meg sem közelítették az elveszített fürdőket (Törzsök–Galambos 2015). A vendégforgalmi adatok elemzése rámutatott, hogy az 1930-as évekre Magyarországot, ezen belül különösen a Balatont is elérte a tömegturizmus jelensége. A vendégek száma a vizsgált időszakban megsokszorozódott. Ez egyrészt a minden eszközzel – fizetővendéglátás, kempingek bevezetése – fejlesztett szálláskapacitásnak, másrészt a közlekedési intézkedéseknek – mint a „filléres vonatok” (Kudar 2003) vagy a siófoki légi járat – volt köszönhető, de a folyamat illeszkedett az európai turizmus trendjeihez is. A turizmusba a társadalom egyre szélesebb rétegeiből kapcsolódtak be a vendégek, ezzel párhuzamosan viszont az átlagos tartózkodási idő jelentős mértékben csökkent. A magyar békeszerződés 1939 és 1941 között Magyarország javára végrehajtott területi revíziója számos fürdőhely visszacsatolásával járt, ugyanakkor vélhetőleg a visszacsatolt országrészek lakossága is bekapcsolódott a belföldi turizmusba. A vendégforgalmi adatok egyértelműen bizonyítják a balatoni fürdők jelentőségének folyamatos növekedését a hazai turizmusban, annak ellenére, hogy Budapest fürdőinek vendégszáma is számottevően emelkedett.

IRODALOM

- AVARFFY, E. (1937): *A Balaton nemzeti jelentősége*. Árpád Rt. Nyomdája, Kalocsa.
- BÁRSONY, O. (1933): *Idegenforgalom és itthoni nyaralás* (Idegenforgalmi Könyvtár 27.) Budapest.
- GERTIG, B. (1985): A Balaton üdülőkörzet idegenforgalmának néhány gazdaságföldrajzi jellemzője, különös tekintettel a természeti adottságok és a társadalmi-gazdasági szerkezet kapcsolatrendszerének kialakítására. In: GERTIG, B.–LEHMANN, A. (szerk.): *A Balaton és az idegenforgalom* pp.47–101., Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar, Pécs.
- GUNDEL, E. (1937): *Az idegenforgalom elmélete és gyakorlata*. Magyar Idegenforgalmi Érdekeltségek Szövetsége, Budapest.

- KANYAR, J. (1983): A dél-balatoni fürdőkultúra kialakulása *História* 5 (3): 23–25.
- KUDAR, L. (2003): *Turizmusunk története dióhéjban* Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- LÓCZY, L. (1920): *A Balaton földrajzi és társadalmi állapotának leírása* Hornyánszky, Budapest.
- LUKÁCS, K. (1941): A Balatonmellék népesedése *Magyar Statisztikai Szemle* 19 (2): 94–105.
- MÁDAY, B. (1941): *A szabadidőmozgalmak és az idegenforgalom* Idegenforgalmi Újságírók Egyesülete, Budapest.
- MARTON, B. (1940): *Szabadidőmozgalom, idegenforgalom, munkásnyaraltatás* Budapest.
- SCHNEIDER, Á. (1938): Magyarország Trianontól napjainkig. Vendégforgalom *Magyar Statisztikai Szemle* 16 (4): 543–547.
- STATISZTIKAI ÉVKÖNYV: A magyar királyi kormány ... évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv 1900 és 1910, illetve 1919 és 1941. közötti számai, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1901–1911; 1923–1942.; 1900 p. 64.; 1901 p. 66.; 1902 86. p.; 1903 p. 81.; 1904 p. 83.; 1905 p. 70; 1906 p. 81.; 1907 p. 84.; 1908 p. 84.; 1909 p. 84.; 1910. p. 72.; 1919–1922 p. 38.; 1923–1925 pp. 45–46.; 1926 p. 45; 1927 p. 36.; 1928 p. 37.; 1929 p. 32.; 1930 p. 29.; 1931 p. 37.; 1932 p. 40.; 1933 p. 43.; 1934 p. 40.; 1935 p. 43.; 1936 p. 39.; 1937 p. 42.; 1938 p. 43.; 1939 p. 45.; 1940 p. 46.; 1941 p. 50.
- SÜMEGI, J. (1935): *A Balaton gyógytényezői* Balatoni Intéző Bizottság, Budapest.
- TIHANYI, J. (1983): A magyar-német idegenforgalom történetéhez (1933–1944). *Századok* (117) 1: 124–151.
- TÖRZSÖK, A.–GALAMBOS, I. (2012): Turizmusfejlesztési koncepciók Keszthelyen a századfordulón, különös tekintettel a civil egyesületek és kezdeményezések szerepére *Földrajzi Közlemények* 136 (2): 218–225.
- TÖRZSÖK, A.–GALAMBOS, I. (2015): Keszthely fürdőváros turizmusa a két világháború között In: GALAMBOS, I.–MICHALKÓ, G.–TÖRZSÖK, A.–WIRTH, G. (szerk.): *Fürdővárosok* pp. 77–94., Konferencia Kiadvány. Történelmi Ismeretterjesztő Társulat Egyesület – Magyar Földrajzi Társaság, Budapest.
- TÖRZSÖK, A. (2015): *Keszthely turizmusfejlődésének száz éve balatoni és országos kitekin-téssel 1880–1980*. PhD értekezés, Pécs.
- VÁRSZEGHY, J. (1930): Legnagyobb személyforgalmú vasútállomásaink a háború előtt és napjainkban. *Magyar Statisztikai Szemle* 8 (5): 432–436.